

לקחי המערכות בלבנון ובעזה ויישומם האופרטיבי והמשפטי

גבי סיבוי

המערכות בלבנון ובעזה חייבו את ישראל לחשבון נפש ולהתבוננות רחבה בהתפתחויות האסטרטגיות שהיו בעשור האחרון. בעשור זה, שהחל בהתמודדות עם האנתפאדה השנייה והסתיים במבצע "עופרת יצוקה", מצאה ישראל את עצמה מתמודדת עם איומים השונים במהותם מאלה שהתמודדה עמם בחמישים השנים הראשונות מאז הקמתה. האיום החל להשתנות בעקבות מודעות עמוקה יותר של אויבי ישראל לחוסר יכולתם להשיג הישגים מרשימים מול ישראל באמצעים הצבאיים הקלאסיים.¹ החלטת המצרים לצאת למהלך צבאי קלאסי – מלחמת יום כיפור – הצליחה להשיב להם, במחיר הכרה בישראל וחתימת הסכם שלום עמה, את הריבונות על חצי האי סיני, אולם הוצאתה של מצרים ממעגל המדינות הנמצאות ביחסי מלחמה עם ישראל החרیפה את חוסר האיזון בעצמה הצבאית בין ישראל ובין יריביה באזור. חוסר איזון זה הביא אותם – מדינות ושחקנים שאינם מדינה – לחפש חלופות להתמודדות הצבאית הקלאסית בין מדינות, המחייבת משאבים רחבי היקף.

איום הטרור הפלסטיני, כתחליף להתמודדות הצבאית הקלאסית, הציב בפני ישראל אתגר ראשון במעלה, וההתמודדות עם איום זה – שגבתה בשנות האנתפאדה קרוב ל-1,200 הרוגים ומספר רב של פצועים – חייבה את מערכת הביטחון של ישראל לשידוד מערכות. הטרור הפלסטיני לבש שתי צורות עיקריות. הראשונה הייתה השימוש בטרור המתאבדים. אלה יצאו בעיקר מתוך ריכוזי האוכלוסייה ביהודה ובשומרון ופחות מרצועת עזה, בעיקר בשל בידודה הפיזי של הרצועה. בו בזמן ובשל הבידוד הזה התפתחה ברצועת עזה יכולת ירי רקטות לעבר יישובי מדינת ישראל. בשני ערוצי הפעולה הפעילו הפלסטינים טרור מול אזרחי מדינת ישראל ללא כל הבחנה. מאביב שנת 2002 עד שנת 2005 הצליחה ישראל, באמצעות צה"ל ושירות הביטחון הכללי,

להביס את טרור המתאבדים, אולם הישג דומה לא הושג בנושא ירי הרקטות מרצועת עזה. המשמעות המלאה של איום הרקטות והירי תלול המסלול לעבר מדינת ישראל הוצפה ביתר שאת במלחמת לבנון השנייה ובירי הרקטות שקדם למבצע "עופרת יצוקה" בעזה וליווה את מהלכו. שתי המערכות הצבאיות שהתפתחו על רקע זה העמידו את ישראל בפני דילמות מורכבות, כמה מהן מבצעיות-אופרטיביות, וכמה מהן נובעות מהיבטים משפטיים-אתיים של הלחימה. במאמר זה ייבחנו עיקרי הלקחים בשני התחומים האלה.

ראשית, ראוי יהיה להשוות בין שתי המערכות. ההיבטים הנבחנים הם: הדומה והשונה באיום ובשיטות הפעולה של היריב כמו שבאו לידי ביטוי בלחימה, מקומו וזיהויו של הארגון הנלחם בישראל מול הסמכות המדינתית בטריטוריה שהוא פועל בה, הדומה והשונה בשיטת הפעלת הכוח של מדינת ישראל, ולבסוף – ההיבטים המשפטיים האתיים שבאו לידי ביטוי בשתי המערכות.

הדומה והשונה בין שתי המערכות הצבאיות

האיום ושיטת הפעלת הכוח של האויב

לתפיסת חזבאללה וחמאס, האוכלוסייה האזרחית היא נקודת התורפה המרכזית של מדינת ישראל, והפעולה האלימה צריכה להיות ממוקדת בה. נאומו של חסן נצראללה בבית ג'ביל לאחר נסיגת צה"ל מדרום לבנון ב-2000 ביטא הבנה זו היטב. לטענתו, אף שלמדינת ישראל יכולות צבאיות עצומות, החברה הישראלית חלשה כ"קורי עכביש"². בהתאם לתפיסה הזאת התפתחו בזירת לבנון ובזירה הפלסטינית דפוסי פעולה שמטרתם לפגוע במה שנתפס כחוליה החלשה. פיגועי המתאבדים הפלסטינים קוּונו לעבר ריכוזי האוכלוסייה. בניין הכוח של חמאס ברצועת עזה והפעלתו ממוקדים ביכולות ירי אש תלולת מסלול לעבר ריכוזי אוכלוסייה ובשימור יכולות אלו גם בסופה של כל מערכה. בניין הכוח ותורת הפעלתו בחזבאללה מכוונים גם הם לאותה נקודת תורפה. חזבאללה וחמאס מפתחים מלבד זה את יכולות ההגנה נגד הפעולה ההתקפית של צה"ל ביבשה, באוויר ובים כדי לשמר את יכולות הירי לעבר מטרות אזרחיות לאורך זמן. אחד האמצעים העיקריים לשמר את יכולות הירי לאורך זמן הוא הצבתן בסביבה אזרחית.

מבחינת הארגונים הלוחמים בישראל, לבניין כוח בסביבה האזרחית יש כמה יתרונות, אך יש לו גם מגבלות. הטמעת יכולות האש בסביבה האזרחית ושימוש באוכלוסייה האזרחית כמגן אנושי מקשים על צה"ל את הפעולה ועשויים לפגוע במאמץ לשבש את יכולות השיגור. פעולה של צה"ל בסביבה האזרחית תגרום מטבע הדברים

נפגעים רבים, אם כי שימוש מניפולטיבי בתוצאה זו יוכל לאפשר את המשך הלחימה באמצעים אחרים: הפעלת המדיה, תעמולה, הליכים משפטיים והאשמה של צה"ל בביצוע פשעי מלחמה, ועוד. התוצאה הרצויה עבור ארגונים אלה היא האצת תהליך הדו-לגיטימציה של ישראל. לצד יתרונות אלה, המחיר שיידרשו לשלם תושבי לבנון ורצועת עזה בעת העימות יכול לפגוע בלגיטימציה של חזבאללה ושל חמאס. ניסיון העבר בשתי המערכות, בלבנון ובעזה, מראה כי מאזן היתרונות והחסרונות שערכו הן חזבאללה והן חמאס הוביל בסופו של דבר להעדפת שיטת הפעולה שחשפה את האוכלוסייה האזרחית לתגובה מצד ישראל. בשלב הזה קשה לדעת אילו לקחים למדו ארגונים אלה לגבי עימותי העתיד. חזבאללה נדחק לתוך היישובים בדרום לבנון גם בשל התוצאות המדיניות של מלחמת לבנון השנייה – החלטת מועצת הביטחון 1701 והצבת כוחות מוגברים של יוניפי"ל וצבא לבנון בדרום המדינה.

האחריות המדינתית

מלחמת לבנון השנייה המחישה עד כמה ארגון תת-מדינתי, המתקיים בסביבת מדינה כושלת, יכול להוביל את אותה מדינה למלחמה בקנה מידה רחב. ההבחנה שעשתה ישראל בין ארגון חזבאללה ובין מדינת לבנון הקשתה על ישראל לפתח אסטרטגיה אפקטיבית במלחמה זו. דומה כי מה שהתרחש בלבנון במלחמת לבנון השנייה היה תופעה של חלוקת תפקידים.³ חזבאללה, שמוטמע עמוק בתוך ההווה הפוליטית והצבאית בלבנון, הצליח לבדל את עצמו מהמדינה בכל הקשור לתגובתה של ישראל. בידול זה אפשר – ועודו מאפשר – את המשך הבנייה של מערכי הפעלת הכוח של הארגון ללא כל הפרעה, ולעתים אף בסיוע זרועות של מדינת לבנון. לאחרונה מתנהל תהליך זה על רקע ביטויי הכרה והסכמה של ממשלת לבנון. העמקת החדירה של חזבאללה לתוך המערכת הפוליטית בלבנון מחייבת בחינה מחודשת את תקפותה של ההבחנה בין חיזבאללה לבין לבנון. אם חזבאללה הוא חלק מהמערכת הלבנונית, שותף לממשלת לבנון ונהנה מתמיכתה, אזי מלחמה עם חזבאללה היא מלחמה עם לבנון. אי-אפשר לסכם את הדיון בהיבט האחריות המדינתית בלי להזכיר את עומק מעורבותה של איראן בלבנון. אפשר לזהות, בייחוד לאחר חיסולו של פעיל חזבאללה עימאד מע'ניה, הגברה מסיבית של נוכחות כוחות איראניים בלבנון.⁴ חדירה זו מוסיפה אתגר משמעותי לישראל מאחר שלאיראן מעורבות עמוקה בתהליכי הפיקוד והשליטה של המרכיב הצבאי של חזבאללה. למעשה, בלבנון מתקיים מבנה מיוחד של מדינה ריבונית, שפועל בה ארגון צבאי ופוליטי הנמצא במידה רבה בפיקוד של מדינה אחרת.

ללבנון יש מבנה פוליטי ייחודי, שאין בו יכולות או רצון של ממשלה ריבונית לכפות את סמכותה כדי למנוע ריבוי של גורמי הפעלת כוח במדינה, ואילו המצב ברצועת עזה שונה מהותית. ברצועה יש שלטון מרכזי אפקטיבי. לשלטון הזה יש יכולת לכפות את סמכותו בכל שטחה של הרצועה. לפיכך נראה כי הפעולה של גורמי טרור אחרים ברצועה משרתת את שלטון חמאס, ולכן הוא מאפשר אותה. מבצע "עופרת יצוקה" התנהל מול השלטון המרכזי הזה – ממשלת חמאס. קיומה של כתובת מרכזית מפשט כביכול את הפעלת הכוח של מדינת ישראל. לשלטון הזה יש נכסים ואינטרסים, אשר פגיעה בהם תמחיש היטב את מחיר ההתגרות בישראל. מנגד, שלטון חמאס ברצועה אינו מוכר כשלטון לגיטימי הן על ידי ישראל, הן על ידי עיקר הקהילה הבינלאומית והן על ידי הרשות הפלסטינית.

ניתוח לקחי המערכות הנוגעים למרכיב האחריות המדינית מאפשר לבחון באיזו מידה תוכל ישראל להשיג בעימותים בעתיד, שבהם תתמודד מול איום שמציב בפניה ארגון שאינו מדינה, הישגים אסטרטגיים לטווח ארוך.

הפעלת הכוח של ישראל

מדינת ישראל מצאה את עצמה בתוך כשנתיים בשני עימותים מול איומים בעלי קווי דמיון רבים. לימוד לקחי דפוס הפעלת הכוח במלחמת לבנון השנייה אפשר לצה"ל ולדרג המדיני לנסות להפנים וליישם התאמות עוד במבצע "עופרת יצוקה". ההתאמות התבטאו בתחום המבצעי-אופרטיבי ובשיקולים המשפטיים-אתיים. שאלה מרכזית נוגעת למטרות של הפעלת הכוח. דומה כי היה אפשר לזהות בשתי המערכות קושי של המערכת הפוליטית לספק לצה"ל הגדרה ברורה בנוגע ליעדים הפוליטיים והמדיניים של המערכה הצבאית. חוסר בהירות זה הקשה על צה"ל את מיקוד הפעלת הכוח. בשתי המערכות הוחלט להתבסס תחילה על הפעלה של אש, כדי לפגוע בכוחם של חמאס ושל חזבאללה ולגבות מהם מחיר. בשתי המערכות הוחלט רק לאחר זמן לעבור לשלב של פעולה בכוחות קרקעיים בשטחו של האויב, כשהתברר שהיקפי הירי לא צומצמו משמעותית בעקבות הפעלת האש. יישום לקחי מלחמת לבנון השנייה בתחום הזה וכן ההכנות המוקדמות והאימונים שבוצעו לקראת האפשרות שצה"ל יידרש לפעול ברצועת עזה, אפשרו לכוחות היבשה של צה"ל לפעול מתוך מוכנות וכשירות טובים יותר מאשר במלחמת לבנון השנייה. צה"ל הפעיל במערכה בעזה ביעילות רבה יותר את שני הכלים המרכזיים שלו: אש ותמרון. תוצאות המערכות מראות כי הפעלה מושכלת של תמהיל הכלים האלה סייעה לייצר הישגים בני קיימה. בלבנון יש שקט שנמשך קרוב לארבע שנים מאז תום הקרבות, ואילו ברצועת עזה, אף כי

לקחי המערכות בלבנון ובעזה

השקט שברירי, אפשר לזהות ירידה גדולה מאוד בהיקף הירי לעומת זה שלפני מבצע "עופרת יצוקה".

המסקנה הנובעת משתי המערכות היא הצורך בבחינת מגבלות הפעלת הכוח כדי לברר אילו מטרות הדרג המדיני יכול להציב לצה"ל. בשתי המערכות התברר כי המטרה של השגת שקט לפרק זמן ארוך יחסית ניתנת להשגה. כך יוכל צה"ל למקד ולשכלל את שיטת הפעולה שלו בהתאם.

הגנת החזית האזרחית

במערכה בלבנון מצאו את עצמם הגורמים האחראים לחזית האזרחית מתקשים לספק מענים הולמים. למרות שב"עופרת יצוקה" היה אפשר להבחין בהתקדמות של ממש בתחום המענה לצרכים האזרחיים, אחד הנושאים המרכזיים המחייבים בחינה בעקבות לקחי שתי המערכות הוא התמהיל המיטבי של חלוקת המשאבים בין בניין היכולות ההתקפיות של צה"ל ובין בניין היכולות ההגנתיות, ובתוך זה נדרש התמהיל הפנימי במשאבי ההגנה בין השקעה ביכולות מיגון פסיביות להשקעה ביכולות האקטיביות.

היבטים משפטיים-אתיים

השינוי בשיטת הפעולה של האויב והעברת הלחימה לשטחים מאוכלסים מחייבים את צה"ל ואת מדינת ישראל להבין את המשמעות המשפטיות והאתיות של התפתחות זו ולגזור מכך את הלקחים המתבקשים אשר להפעלת הכוח. האויב הוא גורם לא מדינתי, שאינו מכבד את דיני הלחימה, תוקף אזרחים ומטרות אזרחיות, ואינו מבדל את עצמו מהאוכלוסייה האזרחית שהוא פועל בקרבה, במטרה להקשות על האבחנה בין אזרחים ללוחמים ובין "מטרות צבאיות" למטרות אזרחיות. הפעלת הכוח בשתי המערכות חייבה התייחסות מוקדמת לנושא המורכבות של הפעולה בסביבה אזרחית.

המענה שגיבש ואימץ צה"ל תוך כדי מלחמת לבנון השנייה כלל כמה מרכיבים: הראשון הוא פגיעה מידית ומדויקת במטרות צבאיות ערכיות. ערכיות המטרות נקבעת לפי עצמת האיום על אזרחי ישראל והמידיות שלו. מטרות אלו היו לעתים קרובות בסביבה אזרחית. ההבנה שהתגבשה במלחמת לבנון השנייה הייתה שהפעלת כוח מחייבת משנה זהירות ויש לבצעה תוך כדי מזעור הפגיעה בלא מעורבים ככל הניתן. המרכיב השני נגע בצורך להפריד בין האוכלוסייה הלא מעורבת ובין הגורמים המעורבים בלחימה. המתכונת שגובשה במלחמת לבנון השנייה הייתה אזהרת האוכלוסייה באזורי הלחימה, כדי שתתפנה ותהיה מוגנת. רק לאחר פינוי האוכלוסייה עבר צה"ל לתקיפה

רחבה של מטרות חזבאללה. דפוס פעולה זה אומץ ב"עופרת יצוקה" תוך כדי שכלול נוסף, שנבע מהקושי לפנות את האוכלוסייה בהיקף רחב ממרחב הלחימה הצפוף במיוחד ברצועה. במבצע "עופרת יצוקה" פותחו שיטות נוספות של אזהרת אזרחים מפני תקיפות מוחשיות. בין אלה היו שיטת "הקש בגג"⁵ ואזהרות בטלפון לאזרחים בסביבה המיועדת לפגיעה. אמצעים אלו לא מנעו מחמאס השגת הישגים בלחימה על דעת הקהל העולמית לאחר המערכה הצבאית באמצעות שימוש במדיה, ארגונים בינלאומיים ואמצעים משפטיים. הישגים אלו גרמו נזק חמור לתדמיתה של ישראל וחתרו תחת הלגיטימציה שלה בעולם.

דו"ח הועדה הבינלאומית בראשות השופט גולדסטון, אשר בדקה את מבצע "עופרת יצוקה", העצים בישראל את ההבנה שהמלחמה מול האיום המשתנה אינה תחומה עוד להפעלת הכוח הצבאי בלבד ונדרשת מערכה רחבה, באמצעים שאינם צבאיים, להתמודדות עם איומים שאינם צבאיים אלא מדיניים.

עיקרי הלקחים

השתנותו של דפוס הפעולה של האויב יצרה מצד אחד אתגרים המחייבים מענה, ומצד אחר גם הזדמנויות שאפשר לנצל. הבנת הדומה והשונה בשתי המערכות אפשרה גיבוש לקחים על ידי המערכת הישראלית; ואלה, אם ייושמו, יעלו את סיכויי דחייתו של העימות הבא – ככל הניתן – ותשתפר היכולת להתכונן לקראתו בצורה אפקטיבית.

בניין הכוח מול התפתחות יכולות הירי תלול המסלול של האויב – משמעותה של ההתפתחות באיום האש תלולת המסלול נוגעת בעיקר לשיפור במרכיבי הקטלניות, הטווח והדיוק, בצורך זמינותם של אמצעי לחימה זולים. שפור הדיוק מציב אתגר משמעותי הן למטרות האזרחיות הקריטיות והן לתשתיות לחימה צבאיות בעורף. המענה העיקרי לשיפור הדיוק יכול בעיקר אמצעי הגנה אקטיביים ופסיביים, שיאפשרו את מזעור הפגיעה, יירוט החימוש ופגיעה ביכולות הדיוק שלו.

הכנת האוכלוסייה ומוכנות העורף – התמקדות האויב בתקיפת העורף מחייבת את מדינת ישראל להכין את אוכלוסייתה לעימות שתופעל בו אש מסיבית ומדויקת על ריכוזים אזרחיים במהלך כל ימי העימות. סביר כי חלק מהאש יופעל נגד מערכי הגיוס, מרכיבי האש ותשתיות צבאיות ואזרחיות קריטיות של ישראל. לקח נוסף הוא הצורך בתהליך של תיאום ציפיות עם אזרחי המדינה ותרגול האוכלוסייה למצבי חירום שונים. יישום לקחים אלה יוכל גם לסייע לצה"ל להתמקד במימוש התכניות המבצעיות שלו.

הרחקת העימות הבא – הצבת יכולות הירי של האויב בתוך מרחבים מאוכלסים יוצרת הזדמנות להרתיע ולרסן. לארגון חזבאללה בלבנון ולחמאס בעזה אינטרס מובהק בשימור הלגיטימציה שלהם. להבהרת הנזק שתגרום ישראל בעימות הבא יכול להיות פוטנציאל מרסן מול הארגונים האלה, אולם יש לתת את הדעת שלאיומים אין משמעות אם אין נכונות לממשם כאשר התרחיש שמבקשים למנעו אכן מתממש.

האחריות המדינית – בנושא זה מתפתחת בישראל תפיסה המתמקדת בהגדרת לבנון כמדינת אויב בתרחיש של עימות עם חזבאללה, ובייחוס אחריות כוללת לחמאס למתרחש ברצועת עזה.

השתלבות חזבאללה בממשלת לבנון והכרת ממשלת לבנון בלגיטימיות של חזבאללה ככוח ההתנגדות מול ישראל מאפשרות לישראל להפריך את הבסיס לדרישת ממשלת לבנון להפריד בין לבנון לחזבאללה ולהקשות את גיוסה של תמיכה בינלאומית בדרישה זו. לקח זה כבר יושם בהתבטאויות של בכירים במערכת הפוליטית והביטחונית של ישראל.⁶ מדינת ישראל צריכה לקבוע כי היא לא תסבול את חלוקת התפקידים הזאת בין מדינת לבנון ובין חזבאללה וכי היא תראה בלבנון את האחראית לכל הפעולות המתבצעות משטחה. בהתאם לכך, ישראל צריכה להודיע כי בעימות עתידי היא תראה את עצמה חופשייה לפגוע גם במטרותיה של לבנון.⁷ כדי שתתקבל מדיניות זו בהבנה בזירה הבינלאומית, מדינת ישראל נדרשת לפעולת הכנה הולמת עוד לפני פרוץ העימות הבא. ביסוסה של הבנה זו בקרב מקבלי ההחלטות ומרכיבי הכוח בלבנון ופטרוניהם תוכל להרחיק את העימות הבא. אם ייכפה העימות הבא על ישראל, יישומה של תפיסת לבנון כאחראית לנעשה בשטחה וממנו, באמצעות תקיפה של מטרות רלוונטיות של לבנון, יאפשר חיזוק ההרתעה, וכך – הגדלה של מרווח הזמן עד העימות הבא.

אף שהתפיסה המקובלת במערכת הביטחון בישראל היא שחמאס הוא הכתובת האחראית לכל אירוע אשר מקורו ברצועת עזה, מפעם לפעם תגובותיה של ישראל לירי של ארגונים אחרים ברצועה למעשה משחררות את חמאס מהאחריות או מביעות "הבנה" את הירי כחלק ממאבקי הכוח ברצועה. היעדר עקביות בתגובות לירי מתוך הרצועה פוגע ביכולת להציב את חמאס ככתובת היחידה ולמקד בו את מאמץ ההרתעה.

הפעלת הכוח של ישראל – לצורך הפעלה אפקטיבית של הכוח הצבאי נדרש יישום הלקחים בנוגע לצורך ליצור שפה ברורה ובהירה אשר למטרות הפוליטיות והמדיניות של הפעלת הכוח מול האיום המוחשי ובנוגע ליישומם של דפוסי פעולה שיאפשרו השגת מטרות אלו.

המטרות הפוליטיות והמדיניות של הפעלת הכוח – מדינת ישראל וצה"ל לא יוכלו להסיר לחלוטין את האיום מסדר היום של מדינת ישראל. ההישג המרכזי שיידרש צה"ל לספק כולל שני מרכיבי יסוד: הראשון הוא הגדלת המרווח שבין סבבי עימות, והשני הוא צמצום משכו של העימות והקטנת נזקו ככל הניתן. הבהרה של הממשלה לצה"ל כי אלו הן המטרות המרכזיות שהוא נדרש להשיג תוכל למקד טוב יותר את בניין הכוח ואת הפעלתו ביום פקודה. חוסר המיקוד המדיני אשר למטרות הלחימה במבצע "עופרת יצוקה" הראה כי לקח זה טרם נלמד והופנם.

שיטת הפעולה של צה"ל – הבנת מטרות הפעולה תאפשר לצה"ל למקד את פעולתו. צה"ל יוכל להפעיל בהתאם את שני הכלים המרכזיים שברשותו. משימת כוח האש תהיה ליצור פגיעה עמוקה ומתמשכת, אשר תחזק את ההרתעה, ובסופו של דבר תוכל להרחיק את עיתוי סבב העימות הבא. משימת הכוחות המתמרנים תהיה לכבוש את השטח שאמצעי הירי תלול המסלול מופעלים בו ולשלוט בו שליטה מבצעית. כיבוש השטח אינו מטרה כשלעצמה, אלא מאפשר צמצום של הירי והשמדה של התשתיות המבצעיות של האויב עד פינוי הכוחות. רצוי כי זה יוסדר בגיבוי בינלאומי.

איזון בין מרכיבי הגנה להתקפה – לקחי המערכות הראו עד כמה חשוב לקבוע תמהיל מיטבי בין המרכיב ההגנתי בבניין הכוח ובין זה ההתקפי. נראה כי מתקיים תהליך של שינוי מהותי בנקודת האיזון של חלוקת המשאבים בין שני המרכיבים. החלטת מערכת הביטחון לממש את פרויקט "כיפת ברזל" (מערכת הגנה אקטיבית נגד רקטות קצרות טווח), ההשקעה במיגון של תשתיות קריטיות אזרחיות וצבאיות, ההחלטה על חלוקת ערכות מגן, ועוד – כל אלה מסמנים הסטה ניכרת במשאבי הביטחון של המדינה. אחת מנקודות התורפה של התהליך הזה היא היעדרו של בירור בנוגע לאיזון בין הגנה להתקפה בתפיסת הביטחון הלאומית. עדיין החיפוש אחר נקודת האיזון האופטימלית נמצא בתהליך, ורק בעתיד יהיה אפשר להעריך אם האיזון החדש נכון יותר לצרכיה של מדינת ישראל.

ההיבטים המשפטיים-אתיים – לעתים מושמעת הטענה כי כללי המלחמות הקלאסיות אינם מתאימים ללחימה באיום הא-סימטרי. טענה זו מתבססת על ההנחה שלפיה הכללים הקלאסיים הותאמו למלחמות בין צבאות ומדינות, לא לעימות א-סימטרי עם ארגונים לא מדינתיים. טענה זו גם נסמכת על ההבנה כי הכללים נועדו לאימוץ הדדי, ואינם מתאימים למקרים שצד אחד אינו רואה את עצמו מחויב להם. הניסיון לנסח כללים חדשים יוצר קשיים מהותיים במציאות הבינלאומית הנוכחית. הגישה המתפתחת בישראל היא כי אפשר לגבש תפיסה אתית, שתתבסס על העקרונות

ועל הכללים אשר היו בבסיס דיני המלחמה הקלאסיים ובה בעת תתאים למציאות העכשווית. דיני הלחימה מביאים לידי ביטוי כמה עקרונות:

הבחנה בין מטרות צבאיות למטרות אזרחיות – מטרה אזרחית במהותה, אשר משמשת לצורך צבאי או שיש יתרון צבאי לפגיעה בה עקב מיקומה או שימוש צבאי פוטנציאלי בה, נעשית מטרה צבאית לגיטימית לתקיפה. עיקרון זה מתאים גם למלחמה א-סימטרית.

עקרון המידתיות (פרופורציונליות) – על פי עקרון זה, יכול להיגרם נזק למטרות אזרחיות ומותר לתקוף גם אם ידוע שייגרם נזק כזה. המבחן הוא אם הנזק הצפוי מופרז. קיימת הבחנה בין שני סוגים של מידתיות: מקומית וגלובלית.⁸ מידתיות מקומית מתייחסת לערכיות המטרה מול הנזק שייגרם אגב הפגיעה בה, אולם מכיוון שאסטרטגיית הפעולה של האויב היא שימוש במגנים אנושיים, על ידי הצבת יכולות האש שלו בתוך אוכלוסייה אזרחית, יישום של מידתיות מקומית יכול להביא למצב שלא יהיה אפשר לפעול כלל, ותישלל יכולת ההגנה העצמית. במקרה כזה יהיה אפשר להחיל מידתיות גלובלית, אשר תאפשר גרימת נזק מקומי כדי להביא לקריסת אסטרטגיית המגן האנושי של האויב.

משמעות דברים אלה היא שאפשר להפסיק לחתור לשינוי דיני המלחמה או לטעון שישאל אינה יכולה לפעול לפיהם. גישה זו עלולה לגרום נזק תדמיתי ומדיני רב. בו בזמן יהיה צורך להבחין בין מלחמות שמתקיימת בהן הדדיות בקבלת דיני המלחמה ובין אלה שצד אחד בהן אינו מקבלן. במקרה שכזה תידרש מדינת ישראל לפתח ולאמץ דוקטרינה אתית משל עצמה. זו צריכה להתבסס על העקרונות שבבסיס דיני המלחמה ועל דוגמאות של מדינות דמוקרטיות אחרות. פרסום מראש של עקרונות הדוקטרינה יוכל לסייע למדינת ישראל להבהיר טוב יותר את דרכי הפעולה שלה בעימות עתידי.

סיכום

מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" העמידו את ישראל מול איום צבאי משתנה ואתגרים מדיניים מהותיים הכרוכים בהתמודדות עמו. השתנותו של האיום הצבאי חייבה את ישראל להפיק את מלוא הלקחים מהלחימה כדי להיערך טוב יותר לעימותים עתידיים באמצעות שיפור המוכנות של האוכלוסייה האזרחית ושל צה"ל על ידי בירור של המטרות הפוליטיות של הפעלת הכוח. מתכונת הפעולה של הגורמים העוינים לישראל מציבה איומים חדשים, אולם להצבת היכולות הצבאיות של גורמים

אלה בקרב אזרחים, המשמשים מגן אנושי, יש משמעות פוטנציאלית של סיוע לחיזוק ההרתעה של ישראל – בתנאי שמחירי העימות ברורים לכל הצדדים המעורבים.

הערות

- 1 גבריאל סיבוני, "נשק תלול מסלול, לוחמת גרילה ותקפותה של תפישת הביטחון", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גיליון 4 (פברואר 2008), עמ' 11-23.
- 2 נאום נצראללה, רשת הטלוויזיה אל-מנר, 26 במאי 2000.
- 3 גיורא איילנד "יסודות המענה של מדינת ישראל", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, (יוני 2010), עמ' 57-65.
- 4 גדי איזנקוט, "השתנות האיום? המענה בזירה הצפונית", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, (יוני 2010), עמ' 23-32.
- 5 אזהרה לפני פגיעה בחימוש להשמדה.
- 6 פאדי עיאדאת, "שר הביטחון, אהוד ברק: אם יפרוץ עימות בצפון, כל לבנון תהפוך למטרה", **הארץ**, 25 בנובמבר 2009.
- 7 יורם שוייצר, "מגבלות הלחימה נגד צבא טורקיה: לבנון ועזה כמקרה בוחן", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 1, (אפריל 2009), עמ' 33-38.
- 8 את הרעיון הציג חיים אסא בכנס: "מענה ביטחוני לאיום משתנה", המכון למחקרי ביטחון לאומי, ב-24 בינואר 2010.